

Szántó Piroska

KISBÁRÁNY (MIORICA)

*„mert az a urancsai el akar veszteni,
életed veszi el a magyarföldivel”*

Méltán dühöngött Illés Bandi? Tátott szájjal figyeltem, még sosem láttam, el sem tudtam képzelni ilyennek, a haja felborzolódott, a nyakát előre-, a két könyökét hátrafe-szítette, ahogy sistergett és lángolt a hangja a felháborodástól:

– Hogy vehetted be a kötetbel És ha százszor Illyés fordította is, és ha ezerszer remekmű is! A gazember magyar, a csaló magyar, az áruló, összeesküvő magyar! Életére tör a román báránynak, szegénykének, hát nem érzed? Hogy Beóczy egyetértett? Hogy nem lehet ezt kihagyni? Ki kell hagyni! Ki kellett volna hagyni! Persze én, a műszakon, mit értek ehhez, az igazgató elvtárs tudja, mit csinál. De te!

*„az egyik moldvai, a másik urancsai,
s egy odaáti, magyarországi...”*

Odaátról jöttem én is, Magyarországból. Szentendre, ahol addig festettem, hirtelen tarka kis fecskéfészekké változott, a színes szerb házak, ahogy hátukat a domboldalnak vetve szaladtak össze a háromszögletű terekre, átkötve a Duna pántlikájával, hirtelen olyan messzire csúsztak bennem, mint egy gyerekkori kiborított építőkockás doboz. Erdély haragoszöld volt, fekete, mint az ég, csontfehér és cinóbervörös, sós és jeges és eperszagú, a bivalyok szeme fehér, a nyelvük szürke, s a fekete testük ultramarinkék a zöld háttérben. Órület. És Nagy István képei.

Lassan csattogott velem a vonat, igen, igen, át a Királyhágón, s majd kiestem az ablakon, úgy bámultam a dühöszöld réteken a karókra szedett petrencéket s a kadmiumoranzssal hímzett vállú ingeket a szénagyújtó lányokon, meg a bivalyok kalocsnikörmű lábát; a kicsi bivaly szopott – „puju”, ujjongott mellettem egy román kisfiú.

Szilágyosomlyó. Mindenki közölte velem, hogy még ez nem igazi Erdély – nekem igazi volt. A főtérrre egyenesen az erdőből szakadt le egy sűrű bokros, meredek erdei út, nem is szólva arról a bivaly húzta szekérről, aminek a bivalyait csak ügyel-bajjal lehetett lefékezni az egyetlen gögös ruhaüzlet előtt, még véletlenül sem mertek vörös színű holmit kitenni a kirakatba, mióta egyszer belerohantak szekereüstül. Piacos napokon rajzoltak a széles karimájú sárga szalmakalapok, hosszú szárú piros pipacs ingott a szalagjuk mellett, s az asszonyok fejére piros csíkos fehér szóttos borult, a legtöbbje derékon alul ért, elegánsan klasszikus redőkben hullott alá, egyszerre takarva és kirajzolva a test vonalait. Barna képű, fehér inges kisfiúk fakéregből csavart, sosem látott formájú, saját gyártmányú edényben árulták az erdei szamócat, epret és gombát is. Kun Miklós, régi kedves barátom vendége voltam, oda hívták be munkaszolgálatos orvosnak, s jellemző rá, hogy azzal indokolta: gyere le, legalább anyafőorvosnak lesz társasága – pedig tudhatta, hogy nekem boldogság ezt a vidéket meglátni és nyaralni

gondtalanul, egy olyan néivel, akit nagyon szeretek. És jött is velem Kun néni, hősiiesen, fel a Magurára, elnézően mosolyogva; és lehúzott cipővel a fűben olvasott volna Goethét, ha én oda nem rohanok hozzá minden pillanatban, újabb és újabb csodákat dugva az orra alá: bíborvörös és sárga digitalist (gyűszűvirág, Boldogasszony papucs), vadon ömlő málnát meg epret, viritott a kék meténg, világított a vad cirmos lilom. Nagy volt a becsülete Szilágysomlyón a „magyar doktor”-nak, aki magyart, román egyformán kezelt, csak néztem, mikor beállított egy hosszú ember, és hatalmas kerek fonott kosarat nyomott a kezembe.

– Hallom, szeret itt a doktor, maga után hívta a családját is. Egy kis falnivalót hoztam, el

Vicc lehet ez, gondoltam, és szúrósan néztem az emberre, a kosár teli volt zöld, égető csalánnal, ahogy odanyúltam.

– Alatta van – szólt visszafordultában az ember, s láttam, mosolyog.

Karcsú ezüst halak csomója feküdt a csalánnal. Pisztrángok.

– Nagyszerű. Ezeket megsüti anyafőorvosnő, mi pedig vasárnap megnézzük a Pisztrángötöst. *Die launische Forelle, vorüber wie ein Pfeil.* Odafönt a Rézben.

Persze hogy elmentünk a Rézbe, a pisztrángokhoz.

De mit ábrándozok én itt, míg Bandi egyre inkább beledolgozza magát a csodálatos öletébe, hogy Pista hazatér, mert „lehozta” a Kishárányt. Bandi felvidéki, megérhetett egyet-mást a cseheknél, persze, de azért ez mégiscsak sok.

– Most aztán meghívtak a román nemzeti ünnepre, s persze elmegy, udvariasan, talán örömmel is, Beóczyval együtt, puliszkát keverni. Rettenetes.

A fene. Bárcsak engem is meghívtak volna, talán megtalálnék ott egy szippantásnyi Erdélyt, amit hét évvel ezelőtt megismertem. Mert mi akkor, vasárnap, 1943-ban, csakugyan elmentünk pisztrángot fogni, fel a hegyekbe, egy csodálatos járművel. Lórévasútnak hívták. Valami pöfögő kis masina húzta az összekötözött hatalmas szállfákat, úgy ültek rajtuk a román asszonyok, kényelmesen, állandóan fecsegve és énekelve, mint a legtarkább madárcsapat, a barna lábukról kétfelé omlott, ragyogó piros – mélypiros – barna – arany katrinca, kivillogott a combjuk is, olyan természetesen, mint az őzikek fehér foltja az erdőből. Milyen kecses lábbeli a bocskor, így, a fatörzsön harangozva, milyen kedvesen, puhán lépnek benne a sziklás erdőben, kőről kőre ringatózva.

Én a halászatot a legfájdalmasabb vadászati módnak érzem, nekem ugyan a kezembe nyomhatják a szerszámot, hacsak véletlenül el nem kapja a pisztráng, én aztán meg nem célozom vele. Kapaszkodom felfelé a köveken, tiszta ezüst vízben, ami méghozzá ugrál, muzsikál is, és permetez, hogy csupa vizet lélegzem, és a hasamig érő kölcsönkapott halászcizma is vízhatlan volna, ha nem ugrana belé nagyokat horkantva és csobbanva a jéghideg ezüst patak, amibe víz ellenében csapjuk fel a horgot. De, természetesen, amikor vendéglátóink, Miklós itteni barátai, nagy hozzáértéssel és műelvezettel piritják kétarasznyai ágasfákra szúrva a felkunkorodó karcsú haltesteket, már az illatuktól is berúgok, s úgy falok, mintha sohasem olvastam volna Jékely versében azt az iszonyú szót: „szájbilincs”.

A hegyi réten ég felé kanyarog a füst a virágok közül, ahogy lassan kihűlt vulkánná omlik a pisztrángpirító parázshalom dombja.

– Én itt maradnék – mondom estefelé a hazakészülődő társaságnak –, itt maradnék, akár a szabadban is, szeretném látni, ahogy reggeledik, most korán virrad. – Közben sóváran pillantok a tisztás túlsó végét takaró málnásra, iszonyú tömeg, málnaerdő, határa az ég, ami most sötétkékre kezd válni, pedig eddig tengerszínűen csillogott.

– Nem kell az ég alatt maradnia – nevet Miklós barátja –, megalhat Floricánál, itt a háza a kiugró mögött, én tudok románul, beviszem hozzá, örülni fog, egyedül van a kisbabájával, az ura a birkákkal van a havason.

– Csak a hajnalt akarja megvárni? – csodálkozik Florica. – Maradhat, ameddig akar, van hely nálam.

A vázlatkönyvem kikerül a hátizsákból, én meg leülök a küszöbre, Florica mellé, de már alig bírom a szememet nyitva tartani. Sűrű, jó szagú csönd van és kobaltkék éjszaka.

Próbálom is felidézni azt az éjszakát, most, itthon, az Eötvös Loránd utcában, mert már lassan éjszaka lett, ahogy várom haza Pistát, aki csakugyan elment a román nemzeti ünnepre Beóczyval együtt. De délután ötre mentek. Mi az ördögöt csinálnak eddig? Lassan tizenegy óra. Jó, rendben van, sokáig tart, mondjuk nyolcig. Beültek valahová? Hová? Most, 1950-ben már nincs kocsmá. Csak nem állhattak be egy bablevesszagú, mocskos talponállóba, a piszkos tányérok halmi közé odaerőltetett műborból készült fröccs mellé? Budán vannak, gyalog sétálnak haza? Éjszakai csönd van itt is, a legsűrűbb belvárosban, magánautó jóformán még nincs, s az állami autók tizenegy óra tízkor szoktak megjelenni, összeszedni az embereket – quod Deus avertat. Csak úgy mászik fölfelé bennem a jéghideg félelem. Nemrég veszünk össze az eddigi puszipajtásunk Titóval. A fene ismeri ki magát – és ha most a románokkal veszünk össze, s egy füttyre elkapják a románoknál vendégeskedő magyarokat?

Dehogy kapják el, hiszen a követség, minden követség védett terület, oda menekülni szokás, mint valaha a templomokba. De megvárhatják, hogy kilépjenek az utcára, miért ne? Bolondság. Ha minden asszonyt így kitörne a nyavalya, mikor a férje nem jön haza vacsorára. De Pista azt mondta, siet haza, korán kel. Igen, fél nyolcra kellene bent lennie a Kiadóban, mert Szabad Nép-félóra van, micsoda elmebaj ez is, mintha nem tudná egyedül elolvasni az újságot, neki is, Illés Bandinak is elmagyarázná Pejko elvtárs szépen, részletesen. Akkor tudniillik, ha nem késnének el rendszeresen.

Tizenkét óra. Most már biztos, hogy baj van. Vagy baleset érte, vagy elfogták. Bár csak, édes jó istenem, csak baleset érte volna.

Floricánál engem is érhetett volna baleset. Kimásztam a cserge alól, amit isten tudja, mikor terített rám Florica, mert úgy elálmosított a hegyi levegő, hogy csak végigestem az ágynak használt fura cölöpépítvényen, már aludtam is. Aztán világosodott, csupa madárhang volt az egész világ, s a málnás csillogott a harmattól, rengeteg rubinszem, tömtem magamba két marokkal, csurgott a kezemen, arcomon a málnalé. Valami gömbölyű, barna folt bukkant fel és tűnt el időnként, hang nélkül a piros-zöld alacsony sűrűben, aztán ahogy ijedtemben letottyantam a földre, a zajra felemelte a fejét, egy pillanatig egymásra bámultunk, és lassan elsétált a medve. Nagyobbnak gondoltam én a medvét, de azért óvakodtam elmondani Floricának, hogyan is mondtam volna el? Én egy szót sem tudtam románul, ő sem magyarul, csak azt, hogy merci, így, c-vel, keményen. De ez nem volt baj, azért tökéletesen megértettük egymást. Florica gyönyörű, a szeme két kékesfekete szilva, finoman mintázott keze és keskeny meztlába folyton mozog, a lábával a kisbabáját ringatja egy gömbölyű aljú teknőben, a kezével

köpiül valamit, olyasmi, mint a joghurt, csak finomabb szíú és morzsásabb. Orda – mondja. A kisbaba a teknőben úgy össze van kötözve tarka szalagokkal, pontosan, mint az olasz kerámiabambino, a bokáján csokorra kötve a pólya, kétségbeesem, hogy nem bontja ki, hisz a keze is bele van kötve, rémes, de nem szólok, úgy látszik, így is felnőnek, űk tudják, épp elég szépek egytől egyig. Florica teljes helytelenítése közben ki-megyek mosakodni a patakra, igazán nincs messzebb, mint egy hotelben a fürdőszo-ba, szappanom nincs, nem tudom, Floricának van-e, nem merek kérni, de egy marék jó szagú fűvel dörzsölöm le magam, majd megint épp csak hogy nem esem hanyatt az ijedségtől, mert közben egy csomó rák mászik ki a vízből, a pocskolásomtól megijedtek. Kis, csillogóan fekete ördögöcskék, és csuda módon csakugyan hátrafelé közlekednek.

Florica munkatervében éppen aznapra esett a lekvárfőzés. Mikor intett, hogy gyérünk ki a fészerbe, csak néztem-néztem a rózsaszínű boglyát, de ő nevetve megfogta a kezemet, és megmutatta, mit kell csinálni. A rózsaszirmokat csomóra kell fogni, s a porzóhoz érő közepét kitépni, aztán behajítani egy hatalmas üstbe, ahol rengeteg cukor olvadozik. Hosszú-hosszú fakanállal kevertük egész nap, fel-felváltva egymást; Florica szoptatta az összekötözött babát, és puliszkát főzött, én kavartam. Én rajzoltam Floricát, a teknőt, a babát, ő kavart és énekelt. Hosszú, szomorú, csodaszép dalokat, amiket én balladá-nak éreztem, ő azt mondta, *doina*. Rózsalekvárt főztünk. Mint Jókai-ban, mint a mesében, mint Floricánál, fent a Rézhegység tetején. A rózsaiilat elfoglalta a tisztást, elnyomott minden málna-, patak- és erdőszagot, ott úszott a fenyők tején és a kisbaba gömbölyű orrán, ahogy megpuszítottam. Florica nem fogadott el semmit a vendéglátásért, de egy lapot a vázlatkönyvemből igen: a baba volt rajta a teknőben – s mikor elkísért a lórévasútig, és megcsókoltuk egymást, a kezembe nyomott egy kis üveget, akkorra már sötét kárminszínűvé változott benne a rózsaszínű rózsalekvár. Egy gyertyavég volt ráolvasztva dugó helyett, s amikor otthon Panni és Korniss előtt nagy büszkén kibontottam az üveget, az egész ház Florica-szagú lett, s Korniss hozzáértően bólintott, igen, ő is tud rózsalekvárt főzni, minden erdélyi tud, csak hát itt, Magyarországon nem terem megfelelő rózsá.

Három óra. Szürkül, lassan már reggeledik. Bizonyosan baj van. Hívjam fel Beóczynét vagy a mentőket? a rendőrséget? Vali sincs itthon. A Kaplony utcában van telefonfülke. Nem, várok még egy órát. Ha elvitték, kijönnek házkutatást tartani. A versei jó helyen vannak, Cipinél Gödöllőn meg Valinál Rákoshegyen. Zsuzsa férjét elvitték, Vera férjét is, és nem tudnak róluk semmit, azt se, hogy miért, azt se, hogy hová.

Panni előbukkan a szobájából, egy pillanat alatt felméri a helyzetet. Öltözök, és le-megyek veled telefonálni, mondja sápadtan, ne félj, én érezném, ha baj volna.

A telefon persze nem old meg semmit. A mentők nem tudnak róla, a rendőrség sem, ha baleset volna, tudnák. Iszonyú, hogy nem tehetek semmit, csak várnom kell. Legjobb barátom, aki Amerikában él, csak nevetne. „Rettenetes, szegény Piroksa férje nem jött haza az éjjell Te bolond vagy, miért tartóztatnák le? Hát csinált valamit? No látod.” Hogy is értené ezt Magda, nem magyar már, és nem tudja, mi a félelem. Panni is fél, látom. Valahogy úgy baktatunk hazafelé, mint amikor a nyilasidőkben nem volt hová mennem, és csak jártuk az utcát. Most üres az utca, a Papnevelde utca, amit Prohászka Ottokárrá változtattak egy időre, és most Eötvös Loránd utca lett („valami kommunista” – mondja Vámos bácsi, a házmesterünk). Poros és teljesen idegen utca – ilyen világításban nem is láttam még. Éles és ellenséges minden fal és szöglet –

a Károlyi-kert felől most bukkan fel az első kéve vörös napnyaláb, körülrajzolja az egyetemi templom előtt leroskadó romos katonaszobor lyukas hátát – még az utca-seprő tankok sem mozognak. A kapualj nagy hasú, lábatlan kőhölgyei dühösen lapulnak a falhoz, a falatnyi udvar végén ásít a pincetorok feketén, és végtelenül magasan szürkül a kockányi ég. A lift csuda módon jár, s abban a pillanatban, ahogy belépünk Pannival, legördül a szívemről a kő, s a torkomból eltűnik a lenyelhetetlen vasgombóc. Ugyanis a liftben allig lehet lélegzeni. Mert az a tapinthatóan sűrű borszag, ami betölti a szűk, régimódi liftet, csak egyetlenegyféleképpen értelmezhető. Akik ebben jártak előttünk, részegek voltak, mint a disznók, hála legyen az istennek. Egy csapásra helyrezökken a világ, hát hiszen csudaszép kora nyári reggel van, mitől lehet itt még félni?

A szoba színültig teli a Károlyi-palota oroszlánjai felett egyenesen a mi ablakunkba bezuhogó nappal. Rajzolni lehetne az éles reggeli sugarak útját, ahogy körülöntik, mint az ikonok arany háttere, a szoba közepén álló három férfi alakját, s még ikonyszerűbbé teszi a képet, hogy a szó szoros értelmében merevrészegek. Csak állnak, mint a faszent, bámulnak ránk, azaz csak rám, mert Panni hangosan elneveti magát, és szalad be a szobájába, boldogan viháncolva – no látod, ezért izgultál?

Jó, Beóczy és Pista, de ki a harmadik? Fialat, szép arcú, sötét hajú férfi.

Pista előkelő mozdulattal int feléje:

– Ide nézz, ez a vendéglátónk, a román kultúrattasé. Traianescu.

Traianescu meghajol felém, de most, hogy megmozdult, most meg a hajlongást nem tudja abbahagyni. Hajlong, hajlong, inog, de áll a lábán. Beóczy komor. Pista hahotázik, összes fogát és még a manduláit is kimutatja, ahogy nevet, nevet, még sose hallottam így nevetni.

– Most már bemutatlak, folytathatod! Kosztolányit!

Traianescu nemet int.

– Előbb Somlyót.

Úristen, ez egy román? Mert mondja a „Szűk könyök-utcán”-t, hibátlan kiejtéssel, szóról szóra. Aztán nekifog Kosztolányinak. Az egész Kosztolányinak. A Szegény kisgyermektől a Bús férfiig. És Harminckétéves vagyok. És a kisiút a borlevessel, gyönyörűn.

Beóczy nem élvezi a műsort, pillogva, ásítózva ül le az ágyamra, a feje kezd lelebukni – talán jobb volna Traianescut és Pistát is lefektetni? Nem, előbb meg kell etetni őket – mind, a három nap óta gyűjtött nyolc tojásunkat gyorsan leütöm rántottának, szalonnát is pirítok alá – ilyenkor kemény étel kell és fekete – ha volna! De az erős teát csak úgy vedelik hozzá – Beóczynak odaviszem a kaját az ágyhoz, mormogva falja, mint egy kiskutya.

– És most megyünk a gőzfürdőbe, mint nagy eleink – karolja át Pista Traianescu vállát, aki buzgón helyesel, úriemberként figyelembe se véve az én halk megjegyzésemet. (Sajnos a kuplerájok helyét elfoglalta a szocializmus építése.) De bezzeg Pista reagál:

– Barátom, már nincs ilyen Pesten! Ha tudnád, mennyi volt, és milyenek!

– Én ne tudnám? – sértődik meg Traianescu. – De a pesti gőzfürdők egy része, úgy tudom, még megvan! Előbb azonban...

Úgy látszik, teljesen kitisztult a feje.

– Ha megengeded – fordul Pistához, és elkezd mondani a „Húsvéti ének a testről”-t, Pista versét, aztán az „Elégia a moziról”-t hibátlanul, jól, jobban, mint egy szí-

nész. Majdnem elbőgöm magam örömben, Pista meg nem is próbálja leplezni, hogy mennyire meghatódott, majdnem sírva jelenti ki:

- Taxin megyünk a gőzfürdőbe, barátom! Ha már konflis nincs!
- Azt is kiirtották? – Traianescu maga a felháborodás. – Duna-csatorna!

Mint Pista később elmeséli, az est folyamán nem először fordult elő a Duna-csatorna szó. Az ottani Recsk. Érdeklődésükre, hogy mi van ezzel a költővel, **azzal** a tudóssal, amavval a régi ismerőssel, s egyáltalán hogy csináljátok ti ezt az egészet, Traianescu csak egyetlen szóval válaszol: Duna-csatorna. Hát igen, kellett neki egy kis nyomás, a cujka nem málnaszörp, hanem a román nemzeti ital, s utána nyilván még egyéb folyadék is következett, valahol, csak Pista nem tudta pontosan elmondani, hogy a nagy magyar éjszakában hol, merre vágatott a három borvitéz.

Olelkezés, kézcsók, puszi, román–magyar forró örök barátság.

Pedi szusza Mogoros, vine turka dupa mos – zümmögöm a Kornisától tanult, bizonyára romlott szövegű, egyetlen román dalt, amit tudok, Beóczy fülébe, most már, hogy összehányta az ágyamat, nyugodtan haza is mehetne, felmosnám a padlót, de az istennek fel nem ébred, csak egy pillanatra nyitja ki a szemét, és harsány hangon jelenti:

– Most lekádereztem a Vas Istvánt! – aztán nagyot fúj, és alszik tovább. Egy pillanatra hátam mögé oson az ördög, és a fülembé súgja: – Nyomd az arcára a párnát, hátha megfullad – de én ellentmondok és ellenállok neki. Egyrészt, mert vendégem ő, hiába okádik már megint, másrészt hátha csak viccel. De ezt magam sem hiszem komolyan. Pont fél hétre felébred, és – se jó nap, se adjon isten – távozik. Eléggé gyűrt ruhában. Bizonyosan van a minisztériumban olyan részleg, ahol rendbe hozzák az elvtársaim megrongált külsejét.

És mintha az az éjszaka határvonal lett volna, hirtelen eltűnik minden az ötvenes évek sötétjében. Hozzánk egyetlen hang szól egyfolytában, megállíthatatlanul a sötétségen át: „Lekáderezem Vas Istvánt.” Pistát egyfolytában gyötrik, hogy vonja vissza azt a képtelen elhatározását, hogy kilép a pártból. Bizottságok elé idézik, megvádolják plágiummal, antiszemitizmussal, engem biztatnak, hogy váljak el tőle. Nem hívják meg már semmiféle nemzeti ünnepélyre – a magyarra sem –, nem jelenik meg írása, verse. Hajdankori rege minden, ami utazás, külföld, élünk, mint egy őskori gyűrűsáncban, és összebújunk a barátainkkal. Mélytengeri nyomáshoz alkalmazkodik a szervezetrünk, sötét van, félünk, s féltünkben hangosan nevetünk, amin és amíg lehet. A szomszédainkat sem igen látjuk, halljuk. Évekig nem hallatszik ki Erdélyből sem **semmi**. Aztán felrobban ötvenhat nálunk, és megszületik a keserű vicc, vicc, ami nélkül nem Budapest Budapest: „Ötvenhatban a magyarok úgy viselkedtek, mint a lengyelek szoktak, a lengyelek úgy viselkedtek, mint a csehek szoktak, és a csehek úgy viselkedtek, mint a disznók.” És a románok? Mindenesetre a romániai magyaroknak biztos, hogy velünk dobog a szíve. Aztán, mint mikor egy megbénult karban lassan meg-megrezzen egy ideg, Torök Erzsí sírva panaszolja, hogy más magyar nyelvű könyvet, mint a Bibliát, nem eresztenek át a határon a románok. Lázasan gyűjjük az átküldendő Bibliákat, most még igazán nem könnyű szerezni itthon se. Egyik barát súgja a másiknak: találtam egy vonalat, amin ruhát lehet küldeni Erdélybe. Rendszerint parókiákon gyűjtük. Nagy Laci és Pista bekerül egy írószövetségi küldöttségbe, s **mesélik**, hogy Nagyváradon a könyvesboltban, de sehol seml mertek magyarul érteni. Az ottani rokonok aszpirint és ennalót kérnek, a nádszálkarcsú Béla barátunk elől-hátul egy oldalszalonnát köt a ruhája alá, mikor sikerül átmennie (nem szabad füstöltet vinni,

megérzik a szagát). Aki üggyel-bajjal átjut, szörnyűségeket mesél, villany- és vízkorlátozásról, iskolapusztításról és a Securitatéről, és hogy egyszerűen megszűnik létezni minden, ami magyar. A történelmet átírják, mint Orwellnél – mit tudjátok ti, hogy mi a sztalinizmus! – súgják az erdélyiek, súgják, mert még itt sem mernek hangosan beszélni. Egy-egy író megpróbál szót emelni értük, Illyés mennydörög, túrve, támogatva, de színleg titokban megmozdul egy kicsit az ország, arra, délkelet felé figyel. Szentendrei lányok mennek férjhez „átjöttek” fiúkhoz, Feri, a fotós, a templom egere, rendszeresen visz ennivalót és gyógyszert erdélyi román szerelmének, most már özönlenek a hírek, és egyik hihetlenebb, mint a másik. Halálra nevetem magamat egy kolléga meséjén, hogy a Diktátor ezredessé nevezte ki a két kutyáját, ezredesi ellátást juttatva nekik – aztán eszembe jut Caligula, s már nincs kedvem nevetni. Jókaik, akik mindent tudott Erdélyről, pedig csak hetekre szagolt belé, azt is tudta, hogy: „jó emberek a románok, ha senki se fúj beléjük rossz lelket”. A Diktátor pedig tele pofával fújja és fúvatja. Ha évekig nem gondoltam Erdélyre, most a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején annál élesebben villog felém az a fekete-zöld, ezüst, kobaltkék háttérből kilépő sziklahát, és „báránycám, gyönyörű, szép, gömbölyű fejű” – ha te az ártatlanok pártján vagy, szólj egy szót most a magyarokért, a táltos báránycám szájával.

A nyolcvanas évek elején egy romániai magyar filmrendezővel járom a Gerecsét, tavasz van.

– Tudja szeretni ezt a vidéket Erdély után? – kérdezem, talán tapintatlanul, mert csak int a fejével, ahogy körülpillant a virágzó kökénybokroktól behavazott, puha zöld dombokon.

– Maga volt Erdélyben? – fordul hozzám. – Van ott valakije?

– Voltam, nagyon régen. És nincs ott senkim. De ismertem egy édes román asszonyt, laktam is nála, fent a Rézben. Igen, és még egy Petru Traianescu nevű férfit is.

– A Petrut? Most vertem meg, mielőtt kijöttem. Magyarfaló vadállat.

– Ó, akkor ez nem az én Traianescum. Az tökéletesen tudott magyarul, ismerte a magyar irodalmat, költészetet, rengeteg magyar verset tudott kívülről. Kultúrattasé volt nálunk, 49-ben találkoztam vele.

– Az az pedig.

– Lehetetlen. Hiszen a Traianescu név olyan gyakori, mint nálunk a Kis, a Kovács, a Nagy. Nem lehet azonos.

– Azonos, ha mondom. Mindenki tudja róla, hogy halálba gyűlöl minket, nem is hív másképp, csak „bozgor”.

– Mit jelent az?

– Bűdös magyar, idegen, jöttment, betolakodott, csavargó – minden, ami rossz. Meg akarta űtni az édesanyját, de aztán csak kizavarta a szobából, mert úgy köszönt be a néni, hogy jó napot. Teszi, hogy süket, ha magyar szót hall. És feljelent mindenkit, akit ér.

– Mert fél? – próbálom úgy-ahogy megvédeni. Nem tudok belényugodni, hogy azonos a hajdani aranyos, versszavaló, rántottát faló, velünk csókolódzó fiúval.

– Hát tőlem félhet is az ilyen nyomorult disznó. Együtt voltunk egy alkotóházban, ordítva gyalázott engem is, a családomat is, nem volt hajlandó leülni a teraszra, ha egy „bozgor” is ott volt, akkor aztán én is ordítózni kezdtem magyarul, hogy ne tettesd magad, érted te azt, amit mondok, meg is mondtam a magamét, és össze is vereked-

tünk – látja, még most is elfog az indulat, ha eszembe jut. Pedig, elhíheti, megszokhattuk volna már. Csak igen nehéz megszokni.

Gondolom, hogy nehéz. A románoknak is nehéz lehetett 40-ben, de Floricának nem volt nehéz együtt főzni velem akkor a rózsalekvárt. Nem mondta, hogy „bozgor”. És én sem éreztem magam betolakodónak őnála. De egy kolléga mesélte, hogy 40-ben a román barátja azt mondta neki: „Mi most felmegyünk előletek a hegyekbe. De visszajövünk.”

Ugyancsak visszajöttek. Mi lehet az az átok, amiért nem tudjuk elviselni egymást? 1919-ben ők jöttek be, s mi semmiféle hegyekbe nem mehettünk fel előlük. És 1848-ban? Sokáig nem mertem kinyitni a Gracza második kötetét, nehogy véletlenül a romániai vérengzésekre nyissak rá. De Jókai ezt is megmagyarázta az „Egy az Isten”-ben: „A te bátyád megölte az én apámat, és az én bátyáim megölték a te bátyádat. És ez ezentúl így lesz mindig, mindig, mindig.”

Jaj, a kisbárány!

Krzysztof Pleśniarowicz

TADEUSZ KANTOR HALÁL-SZÍNHÁZA

Pálfalvi Lajos fordítása

Tadeusz Kantor „*misztifikációval és perverzióval teli hazardjátéknak*” nevezte saját művészi tevékenységét. „*Nem igaz – írta a Rembrandt-díj átvétele alkalmából közreadott KIS KIÁLTVÁNY-ban –, a művész nem rettenthetetlen hős és hódító, ahogy azt a konvencionális legenda tanítja. Higgyétek el nekem, a művész szegény ember, és védtelenség az osztályrésze, mert azt a sorsot választotta, hogy szembenéz a félelemmel...*”

Kantor maga helyezi az avantgárd művészt (aminek mindig is tartotta magát) köztes állapotba, az a célja, hogy „*helyreállítsa a kapcsolatot az ember és a valóság*” – a világ problémáit megoldani igyekvő *pozitív technokrata* magatartás és a világot megváltani akaró *próféta* küldetése között. Nem véletlenül választja ezt a sajátos helyet, amelyet a sokatmondó *között* névutóval jelöl. Hisz a művész nem old meg semmit (ez a technokratát kiszolgáló szakember feladata), nem vált meg senkit (ahogy a próféták ígérik). Csak tanúságot tesz és tudatosít. Rajta keresztül szólal meg – már nem a szépség, mint régebben, hanem a jelenkor nyugtalansága.

Bár veszélyérzettől gyöttrődik és pironkodik e *szégyentelen* művészi procedúrák miatt, Witkacyhoz hasonlóan Kantor is megveti azt a művészsorsot, amely arra készíti az alkotót, hogy „*egész életében egy hideg padlásszobában dolgozzék*”. Mert nagyon jól tudja, hogy az *artiste maudit*-sorsot, a marginációt, a félelmet és megaláztatást választó kiátkozott művészt már rég felváltották a lázadás specialistái, ahogy a szürrealisták önma-